

Daniel Dalecki

<https://orcid.org/0000-0002-4088-3026>

Piastowskie Archiwum Miejskie, Piastów

ZARYS DZIEJÓW KANCELARII GRODZKIEJ I ZIEMSKIEJ CZERSKIEJ W DOBIE PANOWANIA WAZÓW (1587–1668)

Codzienne życie i działalność człowieka związane są z tworzeniem i obiegiem dokumentów, zarówno prywatnych, jak i urzędowych. Zastosowanie nowoczesnych rozwiązań technicznych powoli wypiera tradycyjne pisma papierowe na rzecz systemów elektronicznych. Specyfika kancelaryjna z okresu opisywanego w niniejszej pracy wprawdzie miała wypracowany schemat obiegu dokumentów i kompetencji wystawiania pism przez wybranych przedstawicieli władzy, różniła się jednak w zależności od województwa, a czasem powiatu.

Artykuł poświęcony został działaniu kancelarii czerskiej, zarówno grodzkiej jak i ziemskiej, w okresie panowania Wazów. Ziemia czerska była jedną z dziesięciu ziem wchodzących w skład województwa mazowieckiego, wiodąc prym wśród pozostałych. Województwo mazowieckie było specyficznym obszarem na tle całej Rzeczypospolitej. W urzędniczej hierarchii stanowiło region o mniejszym prestiżu politycznym, a jednocześnie było miejscem, w którym odsetek szlachty o różnym statusie społecznym był największy. Miało to przełożenie na sytuację majątkową szlachetnie urodzonych, których dobra rodowe ulegały ciągłemu rozdrobnieniu¹. W wyniku takiego stanu rzeczy mazowiecki szlachcic chętnie szukał posady na dworze królewskim, jak również uczestniczył w życiu społeczno-politycznym, które niejednokrotnie przynosiło mu dodatkowe profity finansowe oraz prestiż społeczny. Nie stronił od podejmowania obowiązków i przyjmowania godności urzędnika w rodzimej ziemi. Niejednokrotnie w dowód uznania za ich należyte sprawowanie szlachta czerska powierzała im dodatkowe obowiązki. Przykładem może być postać Kacpra Ryklaskiego, sprawującego urząd podstarościego czerskiego, któremu powierzono obowiązki poborcy podatków ziemi czerskiej². Również Jerzy Olszanowski, będący podpiskiem starszym w kancelarii czerskiej, został wyznaczony do dystrybucji soli³.

---

¹ J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998, s. 5.

² *Volumina Legum* (dalej: VL), wyd. J. Ohryzko, t. 3, Petersburg 1859, s. 308, 317.

³ Biblioteka PAN w Krakowie (dalej: B PAN Kr.), Lauda czerskie, nr 8319, k. 84.

Stan badań nad kancelarią czerską ogranicza brak ksiąg ziemskich i grodzkich, które prawdopodobnie podczas II wojny światowej uległy zniszczeniu, a pozwoliłyby na szersze i dogłębniejsze poznanie przedmiotowego zagadnienia⁴. Bazą do napisania niniejszego artykułu były zachowane lauda sejmikowe czerskie, które w sposób pośredni pozwalają na poznanie podstawowych problemów związanych z działaniem kancelarii. Wspomniane dokumenty były oblatowane w grodzie czerskim, co rzuca światło na krąg urzędników pracujących przy wytwarzaniu akt i dokumentacji w pierwszej ziemi województwa mazowieckiego. Pozwalają poznać również ich związek z ziemią oraz stosunek i zaufanie miejscowej społeczności do lokalnych elit władzy, którym w dowód zaufania powierzano dodatkowe obowiązki. Niestety jest to tylko fragmentaryczne ujęcie problemu, które nie pozwala na jednoznaczne wyciągnięcie wniosków i stawianie naukowych tez.

O funkcjonowaniu kancelarii w grodzie czerskim wiemy niewiele, gdyż do naszych czasów nie zachowały się księgi grodzkie i ziemskie. W interesującym nas okresie czynności wykonywane w kancelarii nie były określone w jednoznaczny sposób, bo nie sprecyzowano jej kompetencji ani funkcji, które miała sprawować. Jeden z najwybitniejszych znawców tematu określił, iż kancelarię grodzką tworzył „ogół urzędników mających wspierać lub zastępować sądy i urzędy grodzkie w wykonywaniu poruczonych im funkcji przez załatwienie czynności manipulacyjnych, mianowicie zaś utrzymanie i prowadzenie ksiąg sądowych”⁵. Ów pogląd dzięki poszerzeniu wiedzy o działalności kancelarii ma zarówno zwolenników, jak i przeciwników. Janusz Łosowski⁶ uważa, że roli kancelarii nie można ograniczyć jedynie do wnoszenia wpisów do ksiąg, gdyż w codziennej pracy zajmowano się również spisywaniem pozwów, wypisami z ksiąg oraz różnego rodzaju rejestrami.

Wykonywane czynności i zadania w kancelarii spowodowały, że stawała się jednym z najważniejszych urzędów w grodzie. Jej kompetencje i zadania ewoluowały wraz z obowiązkami osób sprawujących czołowe stanowiska urzędnicze. Jednym z ważniejszych zadań kancelarii było tworzenie akt procesowych z sądów, w których poruszane miały być sprawy o ziemię oraz o sumy pieniężne związane z naruszeniem porządku publicznego⁷. W kompetencjach urzędu grodzkiego leżała egzekucja wyroków wszystkich sądów, a także rozwiązywanie nie związanych z tym spraw spornych. Działalność kancelarii miała szerokie

⁴ Akta grodzkie i ziemskie czerskie uległy spaleniowi podczas powstania warszawskiego 2 IX 1944 r. W wyniku umyślnego podpalenia budynku przez hitlerowców i niszczenia znajdujących się w nim archiwaliów Archiwum Główne Akt Dawnych utraciło około 90% zasobu. Zob. A. Stebelski, *Dzieje zniszczenia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie* [w:] *Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Główne Akt Dawnych*, Warszawa 1957, s. 15–28; K. Wróbel-Lipowa, *Zniszczenia i straty polskich archiwów państwowych podczas II wojny światowej i okupacji niemieckiej w Polsce*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*”, t. 46/47, 21, Sectio F, 1991/1992, s. 496.

⁵ O. Balzer, *Kancelarie i akta grodzkie w wieku XVIII*, „*Przewodnik Naukowy i Literacki*”, nr 9, 1881, s. 296.

⁶ J. Łosowski, *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*, Lublin 2004, s. 111.

⁷ VL, t. 1, s. 176.

zastosowanie w sprawach cywilnych, w których do głównych obowiązków możemy zaliczyć rozstrzyganie kwestii spornych w sprawach posagów, działów majątkowych między braćmi oraz wykupu dóbr zastawnych⁸. Z informacji zawartych w Metryce Koronnej wiemy, iż takie zdarzenia miały miejsce w grodzie czerskim lub w ich czynnościach brały udział osoby związane z tamtejszą kancelarią. Do takiego zdarzenia doszło zapewne przed 1 XII 1588 r., datą ogłoszenia dokumentu przez woźnego Szymona Kucharza z Belska. Wówczas to król Zygmunt III powołał komisję do rozgraniczenia dóbr Bądkowo i Długopole pozostających w dzierżawie Marcina Fałęckiego, kasztelana rospierskiego. W skład komisji weszli Wojciech Ręczajski, kasztelan warszawski i starosta kowalski, Maciej Cybulski kasztelan wyszogrodzki, Stanisław Miński⁹ kasztelan zakroczymski, Stanisław Parys¹⁰ kasztelan liwski i starosta czerski, Mikołaj Bylina¹¹ podkomorzy czerski, Andrzej Radziejowski wojski czerski, Stanisław Mochnacki sędzia czerski, Stanisław Górski podsędek czerski, Mateusz Raciborski pisarz ziemski czerski. Wyniki prac komisji przedstawił senatowi Jan Gajewski¹² sędzia ziemski poznański¹³.

Znacznie częstszym przypadkiem było stawianie się szlachty w grodzie czerskim w celu załatwienia formalności związanych z prawem majątkowym, a więc swoistym notariatem. 17 II 1588 r. król Zygmunt III potwierdził zeznanie wojewody trockiego Jana Hlebowicza z Dubowna dotyczące jego długu wobec Stanisława Mińskiego kasztelana liwskiego. Należność w czterech ratach miała zostać spłacona w grodzie czerskim do dnia św. Walentego Męczennika (14 II) 1591 r. Spłacający zobowiązał się również do stawiennictwa na wezwanie do grodu czerskiego¹⁴. Owa funkcja kancelarii grodzkiej, w tym czerskiej, dawała większą wiarygodność w sprawach publicznych. Pozwalała na ochronę prawną oraz łatwy dostęp do informacji, a czynności uwierzytelniające zyskały szersze znaczenie. Zapoczątkowało to powstanie formularzy niektórych wpisów procesowych, co przelożyło się na ujednoczenie praktyk i form kancelaryjnych. Ponadto łatwy dostęp do ksiąg grodzkich, gdyż ich liczba była znacznie większa niż sądów ziemskich, zachęcała szlachtę do uwierzytelniania w nich swoich spraw¹⁵.

Ciągły rozwój kancelarii grodzkiej oraz zaufanie szlachty sprawiły, że trafiały do niej różnego rodzaju dokumenty i pisma urzędowe, których wystawcą był sam monarcha bądź jego urzędnicy. Do ksiąg grodzkich wpisywano dosłowną treść przedłożonego dokumentu lub aktu, z dodaniem informacji o okolicznościach dostarczenia i sposobie uwierzytelnienia odpisywanego pisma¹⁶. Oblata

⁸ G. Czaradzki, *Proces sądowy ziemskiego prawa koronnego z formularzem łacińskim pozwów i kondemnat*, Poznań 1640, s. 49; J. Losowski, *Kancelaria grodzka*, s. 75.

⁹ S. Gruszecki, *Miński Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 21, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 320–323.

¹⁰ I. Gięsztorowa, *Parys Stanisław* [w:] PSB, t. 25, s. 233–234.

¹¹ A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 2, Warszawa 1900, s. 285–286.

¹² K. Lepszy, *Gajewski Jan* [w:] PSB, t. 7, s. 215.

¹³ *Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów kanclerstwa Jana Zamojskiego z lat 1587–1595*, red. W. Krawczuk, Kraków 2001, s. 75–76.

¹⁴ *Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego z lat 1587–1588*, red. W. Krawczuk, Kraków 2004, s. 79–81.

¹⁵ J. Losowski, *Kancelaria grodzka*, s. 77; A. Gąsiorowski, *Tak zwane prawo wieczności w dawnej Polsce*, „Czasopismo-Prawno Historyczne”, t. 22, 1970, z. 2, s. 49–50.

¹⁶ O. Balzer, *Kancelarie*, s. 306.

w grodzie miała na celu sprawne dotarcie pisma urzędowego do większego kręgu odbiorców, i tak na co dzień korzystających z kancelarii. Mogło być ono nadal podane w sposób zwyczajowy, czyli z rąk do rąk, jednakże z uwagi na możliwy naturalny sposób zerwania łańcucha przekazu z różnych niezależnych przyczyn przestało być praktykowane. Ponadto nie zapewniało dotarcia do wszystkich, a jedynie do kręgu osób posiadających pismo. Wpisanie do ksiąg grodzkich dokumentu w razie utraty czy spalenia umożliwiało uzyskanie uwierzytelnionego odpisu, a tym samym zabezpieczało interesy występującego. Na urzędzie ciążył obowiązek ogłaszania treści konstytucji oraz wszelkich zarządzeń królewskich wystawionych w formie mandatów. Czasami zdarzało się, że starosta otrzymywał wraz z konstytucją uniwersały poborowe z nakazem ich wpisania do ksiąg¹⁷. Konstytucja z 1661 r. nakładała na marszałka sejmku obowiązek dokonania wpisu tekstu w grodzie warszawskim, a na kanclerza, podkanclerzego i podskarbiego jego wydrukowania i przesłania do wszystkich grodów¹⁸. Oblaty do ksiąg grodzkich dokonywały także sejmiki, nakazując marszałkowi wpisanie laudów. Ziemia czerska dokonywała oblat swoich uchwał w Czersku, zazwyczaj zaraz po zakończeniu sejmiku. Często praktyką było wpisywanie laudów i uchwał po kilku dniach od ich przyjęcia, co wówczas nie było niczym niezwykłym¹⁹. Do kancelarii trafiały akta dotyczące spraw podatkowych, jak również przysięgi składane przez poborców zapisane w formie relacji. Ów poborca był ponadto zobowiązany do podania do akt kwoty zebranego podatku, a podatnicy do aktykacji dowodów wpłat z tytułu głównego.

Do akt w początkach XVII w. zaczęto wpisywać kwestie związane ze sprawami wojskowymi, a zwłaszcza listy przypowiednie uprawniające rotmistrzów do formowania chorągwi oraz określających warunki ich zaciągu²⁰. Łatwość uzyskania oblaty w grodzie była przyczyną szeregu nadużyć finansowych dotyczących wybierania świadczeń żywnościowych w miastach i wsiach. Aby ukrócić ten proceder, w konstytucji w 1655 r. nakazano rotmistrzom legitymowanie się w czasie leża oryginałami listów wydanych przez kancelarię królewską i uwierzytelnionymi pieczęciami monarszymi²¹.

Innym ważnym czynnikiem rzutującym na prace kancelarii było jej położenie oraz warunki, w jakich ją umieszczono. Od nich zależała organizacja pracy, a także jakość świadczonych usług. Warunki lokalowe kancelarii były składową wielu zależnych od siebie czynników, w tym zależały od dochodów starostwa, jak również od zdolności organizacyjnej i woli osób sprawujących urzędy w danej ziemi. Musimy także pamiętać o przyczynach niezależnych od człowieka, które miały znaczny wpływ na przechowywane dokumenty. Mowa tu o pożarach, wojnach czy zarazach. W okresie nowożytnym szczególnie dwa pierwsze zagrożenia były przyczyną znacznych strat zbiorów polskich archiwaliów.

Kancelaria czerska prawdopodobnie mieściła się na zamku. Mimo tak dogodnej lokalizacji jej funkcjonowanie nie było pozbawione troski o bieżący byt

¹⁷ J. Łosowski, *Kancelaria grodzka*, s. 79.

¹⁸ VL, t. 4, s. 330.

¹⁹ J. Chońska-Mika, *Sejmiki*, s. 47.

²⁰ *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku*, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1937, s. 170.

²¹ VL, t. 4, s. 233.

i egzystencję. Wydawałoby się, że na zamku czerskim była ogromna ilość miejsca potrzebna do właściwego funkcjonowania, zapewniająca przestrzeń, zarówno do pracy, jak i zabezpieczenia ksiąg oraz dokumentów przed niepowołanymi osobami. Wymurowane z cegieł ściany mogłyby dawać poczucie bezpieczeństwa przed pożarem i otwartym ogniem. Jak jednak wynika z instrukcji sejmikowych i konstytucji umieszczenie kancelarii w grodzie czerskim nie spełniało pokładanych przez miejscową elitę oczekiwań. Szlachta czerska wielokrotnie na zjazdach sejmikowych, m.in. w latach 1597²² i 1598²³, prosiła o wymierzenie placu, deklarując wybudowanie kancelarii z własnych funduszy. Jej prośba znalazła uznanie w oczach monarchy, gdyż Zygmunt III nakazał w 1598 r., aby „w zamku naszym czerskim [...] na przygrodku placu, który starosta²⁴ nasz czerski na rozech ziemskich czerskich blisko przyszłych, *in praesentia nobilitatis*, y pisarza *ejusdem terre*, powinien będzie wymierzyć na kancelarię czerską”²⁵.

Sytuacja nie uległa poprawie za panowania kolejnego Wazy na polskim tronie. Obradując na sejmiku przedsejmowym w grudniu 1634 r. panowie czerscy w petitach wnosili do króla „aby starosta czerski²⁶ wymierzył plac na kancelaryą na przygrodku czerskim, ale iż to sami uważamy że ten plac zaciśniony jest i miejsce na kancelaryą nie może tam być sposobne, przeto żeby w murowanem zamku”²⁷. Prośba szlachty ponownie znalazła odzwierciedlenie w konstytucji z 1635 r., w której król Władysław IV przychylił się do postulatów wychodzących z sejmiku²⁸.

Zapisy w konstytucji nie przyniosły jednak realnego działania związanego z budową kancelarii w grodzie czerskim. Możemy sądzić, iż w dalszym ciągu nie było należytego miejsca do przechowywania akt i ksiąg z powodu braku właściwego budynku, co w konsekwencji doprowadziło do znacznego zniszczenia dokumentów. Zebrawszy się na sejmiku obradującym 9 VII 1641 r., szlachta czerska ponownie wносиła prośby do króla, aby ten nakazał staroście Andrzejowi Parysowi²⁹ wymierzenie placu pod budynek kancelarii, do którego można by przenieść księgi. Stan tych ostatnich budził wielkie zastrzeżenia. Dlatego też obradujący postulowali, aby pisarz czerski przeznaczył na przepisywanie ksiąg przeszłe podatki, które zostały w grodzie³⁰. Ustalenia sejmiku czerskiego potwierdziła konstytucja z 1641 r.³¹

Zapewne prace przy zapewnieniu właściwego składowania akt, a także przy samej kancelarii, zostały w końcu wykonane, gdyż w laudach sejmikowych ziemi czerskiej za czasów Jana Kazimierza temat ten nie był przedmiotem

---

²² B PAN Kr., nr 8319, k. 16.

²³ Tamże, k. 23.

²⁴ Był nim zapewne Mikołaj Chmielewski wymieniany podczas oblatowania laudów czerskich, B PAN Kr., nr 8319, k. 13.

²⁵ VL, t. 2, s. 374. Pisarzem był wówczas Jan Turowski — zobacz aneks.

²⁶ Był nim Adam Parys, pełniący obowiązki starosty 20 I 1630 r., więcej zob. A. Lipski, *Parys Adam Hieronim* [w:] PSB, t. 25, s. 226–227.

²⁷ B PAN Kr., nr 8319, k. 107v–108.

²⁸ VL, t. 3, s. 22.

²⁹ Jako starosta w laudach sejmikowych czerskich występował od roku 1638. B PAN Kr., nr 8319, k. 119.

³⁰ B PAN Kr., nr 8319, k. 149.

³¹ VL, t. 4, s. 18.

dyskusji na przedsejmowych zjazdach szlacheckich. Prawdopodobnie starania o naprawę, a może budowę nowej kancelarii podjął kolejny starosta czerski Szczęśny Parys. Objął on tamtejszy urząd (prawdopodobnie przed 11 VIII 1652 r.) po uzyskaniu zgody na scedowanie owych dóbr po śmierci brata Andrzeja Hieronima i nominacji w 1653 r.³² Lustracja zamku czerskiego przeprowadzona w 1660 r. wykazała, iż kancelaria znajdowała się na terenie zamku i mieściła się w murowanym budynku, na którym starosta Szczęśny Parys ufundował nowy dach. Nad pomieszczeniem kancelarii znajdowały się dodatkowe izby, które podczas wizyty lustratorów nie były wykorzystane z powodu braku okien i pułapu³³. Wspomniane uszkodzenia były następstwem zniszczeń podczas potopu szwedzkiego.

Sprawne działanie administracji wymagało zatrudnienia wyszkolonych urzędników. Zajmowane stanowisko podnosiło prestiż, dając realny wpływ na lokalną politykę, stanowiąc przepustkę do wyższych godności urzędniczych szczebla centralnego. W dobie panowania w Rzeczypospolitej dynastii Wazów najważniejszym przedstawicielem administracji lokalnej był starosta. Mimo, że w hierarchii urzędniczej zajmował drugie miejsce po podkomorzym, był on w rzeczywistości naczelnikiem ziemi i powiatu³⁴. Do jego kompetencji należało sprawowanie w imieniu monarchy administracji i sądownictwa oraz zarządzanie, przeważnie jako dzierżawca, majątkami należącymi do króla, które z reguły przynosiły znaczne dochody. Z owej tenuty odprowadzał do skarbu królewskiego z góry określoną sumę pieniędzy, a pozostała część stanowiła jego dochód osobisty. Do urzędu starosty przypisane były obowiązki należytego utrzymania grodów i zamków będących punktami obronnymi, a także administracyjnymi ziemi lub powiatu. Zatem nie popełnimy błędu, uznając starostę również w ramach pełnionych obowiązków za urzędnika aparatu policyjnego. Te ostanie wymusiły posiadanie własnych sądów, zwanych sądami grodzkimi, które zajmowały się przede wszystkim sprawami związanymi z naruszeniem spokoju i bezpieczeństwa wewnętrznego. Należały do nich takie czyny jak gwałt, podpalenie, rozbój na drodze oraz najście cudzego domu³⁵. Sądy grodzkie rozpatrywały także sprawy szlachty nieosiadłej oraz niektóre cywilne, gdy chodziło o szkody wyrządzone na osobie duchownej lub sprawy o zbiegostwo poddanych czy sprzeniewierzenie pieniędzy publicznych.

Piastowanie urzędu starosty wymagało odpowiedniego wieku i doświadczenia, a także posiadania beneficjum ziemskiego w województwie, do którego należało starostwo. Z urzędem tym nie pozwalano łączyć godności kasztelana lub wojewody na tym terenie. Szlachta chcąc się bronić przed wywieraniem przez starostę presji, nie wyrażała zgody również na sprawowanie przez niego godności sędziego ziemskiego³⁶. Mimo tych ograniczeń o tytuł starosty zabiegało wielu szlachciców. Jednak przynajmniej w Czersku, zapewne dzięki wysokiej intracie finansowej

³² J. Dzięgielewski, *Parys Andrzej Hieronim* [w:] PSB, t. 25, s. 231; S. Ciara, *Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 80.

³³ *Lustracje województwa mazowieckiego XVII wieku*, wyd. A. Wawrzyńczyk, cz. 2: 1660–1661, Warszawa 1989, s. 3.

³⁴ VL, t. 3, s. 16; J. Łosowski, *Kancelaria grodzka*, s. 46.

³⁵ VL, t. 1, s. 149–150.

³⁶ Z. Góralski, *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 1998, s. 196–198.

potwierdzonej w lustracjach³⁷, starostwo przechodziło z pokolenia na pokolenie i trzymane było przez rodzinę Parysów³⁸. Jej przedstawiciele mało interesowali się swoim starostwem, czego w dużym stopniu dowodzą cytowane wyżej lauda sejmikowe mówiące o staraniach szlachty czerskiej w sprawie wytyczania przez nich placu pod budowę i wystawienie kancelarii czerskiej. W głównej mierze zajęci byli obowiązkami wynikającymi z piastowania godności senatorskich, które im przypadły z racji trzymania kasztelanii warszawskiej³⁹. Mimo takiej postawy szlachta czerska często wybierała ich na swych przedstawicieli na sejm. Tym szczególnym zaufaniem obdarzono Adama Parysa powierzając mu ośmiokrotnie godność posła oraz Andrzeja, który w tej roli reprezentował Czersk sześciokrotnie⁴⁰. Poparcia udzielono również staroście czerskiemu w 1598 r., który przeciwstawił się wojewodzie mazowieckiemu Hieronimowi Parysowi, chcącemu nie dopuścić do wyboru marszałka, aby samemu kierować zjazdem. Po wysłuchaniu legacji królewskiej, pod przewodnictwem starosty opuszczono kościół i udano się na obrady na zamek, wybierając na marszałka zjazdu Jana Przedworskiego⁴¹.

Powierzenie tak szerokiej władzy i kompetencji staroście w ramach administracji terytorialnej, a także sprawowanie przez niego innych godności, często niezwiązanych ze swoją ziemią, wymagało ustanowienia zastępcy, który pracował w terenie. Był nim podstarość, mający pełnię władzy starosty i składający taką samą rotę przysięgi. Do jego kompetencji należało przede wszystkim wykonywanie wyroków sądów grodzkich. Z powodu obciążenia starostowie cedowali swe obowiązki na podstarościego, który zgodnie z prawem mógł pełnić to zadanie w czasie nieobecności, choroby lub śmierci swego zwierzchnika⁴².

Godność podstarościego miała znaczenie administracyjne, ale nie była pozbawiona znacznego profitu finansowego oraz społecznego. W konsytuacjach sejmowych nakazywano funkcję tę powierzać posesjonatom, nie pozwalając jednocześnie łączyć tego urzędu z innymi. Brak wywiązania się z tego zapisu groził karą utraty urzędu⁴³. Do kompetencji podstarościego należał nadzór nad kancelarią grodzką, co znajdowało odzwierciedlenie w adnotacjach składanych na końcu księgi zapisów, oblat i manifestacji. Mając na uwadze wiarygodność i kompletność ksiąg grodzkich, zobowiązany był również do przeprowadzania ich rewizji. Czynności tej dokonywano także w kancelarii czerskiej, gdzie do przeglądu ksiąg w 1638 r. wyznaczono komisję, w której skład weszli: Jan Całowański podsędek czerski, Kacper Rykalski podstarość czerski, Stanisław Leżeński i Kacper Oborski⁴⁴. Podstarość przyjmował nadchodzące do grodu uniwersały królewskie nadając im dalszy bieg urzędowy. Przypadły mu również funkcje

³⁷ *Lustracja dóbr królewskich województwa mazowieckiego 1565*, wyd. I. Gieysztorowa, A. Żaboklicka, Warszawa 1967, s. 3–5; *Lustracje województwa mazowieckiego*, s. 3–8.

³⁸ K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. 7, Lipsk 1841, s. 253–254; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 13, Warszawa 1916, s. 221.

³⁹ Kasztelanami warszawskimi byli Adam Parys i Stanisław Parys.

⁴⁰ J. Choińska-Mika, *Sejmiki*, s. 160–170.

⁴¹ B PAN Kr., nr 8319, k. 17–21; J. Choińska-Mika, *Sejmiki*, s. 29.

⁴² Z. Góralski, *Urzędy*, s. 208.

⁴³ VL, t. 1, s. 280; t. 2, s. 8; S. Sarnicki, *Statuta i metryka przywilejów koronnych językiem polskim spisane i porządkiem prawnie przyrodzonym a bardzo snadnym nowo zebrane*, Kraków 1594, s. 487.

⁴⁴ VL, t. 3, s. 457.

obronne. Podczas pospolitego ruszenia wraz z sędzią ziemskim miał obowiązek pozostania na terenie powiatu w celu zapewnienia jego bezpieczeństwa⁴⁵.

Działalność podstarościę jako administratora powiatu, a zwłaszcza rzetelne wykonywanie tych obowiązków sprawiały, że często powierzano im dodatkowe zadania. Dobrym przykładem takiego postępowania w ziemi czerskiej jest Kacper Rykowski⁴⁶, którego brać szlachecka na zjazdach sejmikowych, wielokrotnie, bo w latach 1626, 1627 i 1635, obdarzała godnością marszałka sejmiku⁴⁷. Dwukrotnie (w 1635 i 1638 r.) został wybrany na posła na sejm⁴⁸. Oprócz funkcji administracyjnych powierzano Rykowskiemu również obowiązki skarbowe. Dotyczyły one w 1629 r. poboru łąnowego i czopowego⁴⁹. Zapewne wzorowe wywiązanie się z tych zadań sprawiło, że podstarościę wyznaczono jeszcze do wybierania w tym samym roku podymnego w ziemi czerskiej⁵⁰. Ów ostatni podatek, przeznaczony dla zapłaty wojsku, wybierał Rykowski również w 1640 r., odwożąc później zebraną sumę do Lwowa, gdzie przekazał ją komisarzom⁵¹. Nazwisko Kacpra Rykowskiego pojawia się też przy wielu oblatkach laud sejmikowych ziemi czerskiej, których — jako podstarości — dokonywał wpisów bądź je nadzorował⁵².

Ważnym urzędem, który był nieodzowny do poprawnego funkcjonowania każdej ziemi, ale i zależnym od starosty, była godność sędziego ziemskiego. Z tą funkcją w ziemi czerskiej spotykamy się głównie za sprawą Franciszka Zawiszy, któremu miejscowa szlachta na sejmikach powierzała obowiązki marszałka koła w latach 1606, 1608 i 1618⁵³. Niekiedy ich obowiązki wykonywali podstarości wraz z pisarzami grodzkimi, choć z praktyki wiadomo, że na urząd sędziego powoływano szlachcica osiadłego w danej ziemi⁵⁴. Właśnie ta ostatnia godność, choć stojąca w hierarchii urzędniczej bardzo nisko, miała ważny wpływ na działanie kancelarii.

Żadna kancelaria nie mogła funkcjonować bez pisarza. Urząd ten w ciągu wieków ewoluował, dając mu tym samym więcej uprawnień, ale też i obowiązków. Początkowo kompetencje pisarza polegały jedynie na prowadzeniu ksiąg, utrzymaniu ich w należytych stanie i wydawaniu z nich odpisów oraz sporządzaniu dokumentów. Od XV w. pisarze byli także urzędnikami sądowymi, zastępując surogatora, przyjmując wpisy o charakterze wieczystym oraz zachowując ogóle zwierzchnictwo nad kancelarią⁵⁵. Zwiększenie zakresu obowiązków sprawił rozwój samej kancelarii i konieczność poszerzenia jej personelu. Pisarz zasiadał bowiem w rokach grodzkich⁵⁶, gdzie sprawował obsługę kancelaryjną sądu i uzupełniał skład sędziowski.

⁴⁵ J. Łosowski, *Kancelaria grodzka*, s. 95–97.

⁴⁶ K. Niesiecki, *Herbarz*, t. 8 s. 207–208.

⁴⁷ B PAN Kr., nr 8319, k. 66v, 72; J. Choińska-Mika, *Sejmiki*, s. 70.

⁴⁸ B PAN Kr., nr 8319, k. 119; J. Choińska-Mika, *Sejmiki*, s. 166–168.

⁴⁹ VL, t. 3, s. 308.

⁵⁰ Tamże, s. 317.

⁵¹ Tamże, s. 467.

⁵² B PAN Kr., nr 8319, k. 66v.

⁵³ Tamże, k. 46v–47, 76v.

⁵⁴ J. Łosowski, *Kancelaria grodzka*, s. 101; Z. Góralski, *Urzędy*, s. 214–216.

⁵⁵ J. Bielecka, *Organizacja i działalność kancelarii ziemskich i grodzkich wielkopolskich XIV–XVIII w.*, „Archeion”, t. 22, 1954, s. 148.

⁵⁶ Roki sądów ziemskich dla ziemi czerskiej przypadały: dla Czerska — poniedziałek po Trzech Królach (po 6 I) albo alternatywnie (po 1590 — obligatoryjnie) poniedziałek po św. Franciszku (po 4 X). Poniedziałek po Przewodniej Niedzieli (pierwszej niedzieli po Wielkanocy), po

Jego absencja podczas sprawowania sesji sądu wstrzymywała jego bieg. Podobne zdarzenie miało miejsce w ziemi czerskiej, gdzie z racji podeszłego wieku piastujący urząd pisarza ziemskiego Jan Turowski nie mógł sprawować swoich funkcji, a przez to nie zwoływano sądów grodzkich. Alternatywnie powołano wówczas surogatora w osobie Sędziwoja Leżeńskiego, aby działalność sądu mogła wrócić do normy⁵⁷. Stopniowe zatem odchodzenie pisarzy grodzkich od ich pierwotnych obowiązków sprawiło, iż ich praca na rzecz kancelarii zmieniała swój charakter z bezpośrednio wypełniania obowiązków na rzecz kontroli nad ich wykonaniem przez zatrudniony w tym celu personel⁵⁸. Coraz częściej zajmowali się jedynie kontrolą wykonywanych w nich zadań niż typowymi zajęciami kancelaryjnymi, reprezentując raczej kancelarię na zewnątrz⁵⁹. Pisarz ziemski był powoływany przez starostę. Przed nim składał przysięgę, po której dopiero mógł objąć w posiadanie urząd, a ustępujący dostojnik przekazywał akta swojemu następcy. Zdarzało się, iż czynność przekazania dokumentacji była powodem tworzenia rejestru ksiąg⁶⁰. Za swą pracę pisarz grodzki otrzymywał stałe wynagrodzenie, zależne od rangi i majątności ziemi, w której sprawował swą funkcję. Ciekawym i niewystępującym w innych grodach zjawiskiem była przeprowadzona w 1667 r. kasacja wszystkich wyroków, zarówno sądów grodzkich, jak i Trybunału Koronnego, dokonana na pisarzu czerskim Sewerynie Boskim⁶¹. Z zapisów Metryki Koronnej z 1588 r. wynika, że w Czersku występowały również pisarze miejscy, którym był Maciej Luskowski, Jan Kozłowski i Maciej Łukowski. Luskowski został ustanowiony pełnomocnikiem medyka królewskiego Jakuba Gosłowskiego. Dwaj pozostali pełnili natomiast funkcję plenipotentów Jana Szczalapskiego, pisarza kancelarii koronnej, do załatwiania jego spraw w urzędzie grodzkim i miejskim warszawskim⁶².

Niewiele wiemy o występowaniu pozostałych urzędników kancelarii czerskiej. Powodem braku informacji może być fakt, że posługę kancelaryjną mogły pełnić osoby, które nie były stanu szlacheckiego lub zajmowały się wyłącznie czynnościami urzędniczymi. Wyjątkiem występującym w laudach sejmikowych czerskich jest Jerzy Olszanowski sprawujący funkcję podpiska starszego kancelarii. Wzmianka o nim nie ma wprawdzie związku z kancelarią, ale widocznie szlachta czerska darzyła tego urzędnika dużym zaufaniem, powierzając

---

1590 r.: poniedziałek po niedzieli Misericordiam (drugiej niedzieli po Wielkanocy). Poniedziałek po Trójcy Św. (ósmej niedzieli po Wielkanocy), po 1590 r.: poniedziałek po św. Janie Chrzcicielu (po 24 VI). Terminy dla Grójca: środa w następnym tygodniu po rokach czerskich; dla Warki — poniedziałek po rokach grójeckich; dla Garwolina — środa po rokach wareckich. A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy ziemskie (1588–1648). Organizacja — funkcjonowanie — postępowanie*, Warszawa 2013, s. 303.

⁵⁷ VL, t. 3, s. 399.

⁵⁸ J. Łosowski, *Kancelaria grodzka*, s. 122

⁵⁹ T. Ostrowski, *Prawo cywilne albo szczególne narodu polskiego*, t. 2, Warszawa 1784, s. 23.

⁶⁰ J. Łosowski, *Kancelaria grodzka*, s. 121.

⁶¹ „Ponieważ urodzony Seweryn Boski pisarz Ziemie Czerskiej cum successoribus niegdy nieboszczyka Mikołaja Głębockiego dostatecznie transegit, tedy za zgodą wszech Stanów Rzeczyposp[olitej], na instancją Posłów Ziemie Czerskiej. wszystkie dekreta tak w Trybunale Koronnym, iako in quibusvis alijs subsellijs iudiciorum lata kassuemy y znosiemy, nihil nocere bonae famaе successorum jego deklaruiac, ktore etiam pro eliminatis mieć chcemy”. VL, t. 4, s. 446.

⁶² *Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego*, s. 123–124.

mu dwukrotnie dystrybucję soli. W wyniku tego dodatkowego zajęcia poniósł duże straty, o których rekompensatę wnosić mieli posłowie na sejmach w latach 1629–1630⁶³. Instrukcje sejmikowe z lat 1602 i 1604 wymieniają podsędka ziemi czerskiej Bernarda Braniewskiego jako posła królewskiego, przywożącego na sejmik czerski listy od monarchy, w których wnoszone były prośby do braci szlachty dotyczące potrzeb kraju⁶⁴.

Działalność kancelarii czerskiej w dobie panowania Wazów skrywa wiele tajemnic i jest tematem nieprzebadanym źródłowo. Owe badania z góry natrafiają na trudności, ponieważ w czasie II wojny światowej zniszczeniu uległy księgi grodzkie czerskie, bez których nie da się w pełni odtworzyć obrazu tej instytucji. Szczątkowe informacje dostępne w instrukcjach sejmikowych czy w Metryce Koronnej pozwalają jedynie na fragmentaryczne zarysowanie problemu, zestawiając działalność i funkcjonowanie kancelarii czerskiej przez analogię z innymi tego typu instytucjami w województwie mazowieckim.

Syntetyczne opracowanie kancelarii grodzkich działających w Rzeczypospolitej nie zostało wykonane. Ukazały się monografie jedynie poszczególnych kancelarii. Nie oznacza to, że nie są prowadzone badania i kwerendy, bo tym problemem interesuje się szerokie grono historyków. Jednak baza źródłowa i materiał, który należałoby przejrzeć jest ogromny, ponadto same kompetencje i zakres organów ziemskich utrudnia pracę badawczą. Do dnia dzisiejszego nie udało się stworzyć spisu urzędników województwa mazowieckiego, który w dużym stopniu przybliżyłby omawianą problematykę.

Działalność kancelarii czerskiej, mimo że ziemia ta była najważniejszą w województwie mazowieckim, nie należała do łatwych. Lokalizacja tej instytucji, choć mogła znajdować się w murowanym zamku, powodowała problemy z warunkami bytowymi. Z uwagi na ciągły brak właściwych pomieszczeń do wykonywania pracy urzędniczej działalność kancelarii pozostawiała wiele do życzenia, a zwłaszcza stan ksiąg, o których rewizję wносиła kilkakrotnie sama szlachta. Wzrost świadomości i zaufania do instytucji administracyjnej, która zabezpieczała i normowała w określony sposób codzienne życie oraz szlachecki majątek, przedkładał się na zaufanie do ludzi piastujących najwyższe godności w powiecie czy ziemi. Skłaniał brać szlachecką do powierzania urzędnikom wielu funkcji, które wymagały rzetelności, uczciwości, a tym samym społecznego zaufania. Dygnitarze ci nie zawiedli pokładanych w nich nadziei, rzetelnie wywiązując się z powierzonych obowiązków, za których wypełnienie niejednokrotnie szlachta czerska wносиła w *petitiach* do króla o przyznanie nagrody.

Studia nad kancelarią czerską wymagają jeszcze licznych kwerend i badań archiwalnych, gdyż jest to zagadnienie złożone, niedające jednoznacznej i prostej odpowiedzi na postawione pytania dotyczące kompetencji i przenikania urzędów w systemie staropolskiego parlamentaryzmu. Pisząc o kancelarii nie sposób nie wspomnieć o jej urzędnikach, którzy stanowili kluczowy element struktury władz lokalnych. Ich wybór i mianowanie nie stanowiły przecież przejawu troski o poprawność działania instytucji, lecz odzwierciedlały wpływy polityczno-społeczne lokalnej elity władzy w ziemi czerskiej.

---

⁶³ B PAN Kr., nr 8319, k. 84, 88v.

⁶⁴ Tamże, k. 33, 37.

Aneks

Urzędnicy czerscy związani z działalnością kancelarii czerskiej⁶⁵

Starosta czerski

Parys Stanisław — 1593⁶⁶.
 Adam Mniszewski⁶⁷ — 1598–1603.
 Parys Stanisław — 1603–1629.
 Parys Adam — 20 I 1630⁶⁸ — 1638.
 Parys Andrzej Hieronim — 1638⁶⁹–1652.
 Parys Szczęsny Feliks — 11 VIII 1652–14 II 1667.

Podstarości czerski

Rosochacki Jan — 1587–1598.
 Zawisza Franciszek — 1598–1603.
 Olszamowski Albert — 1604–1613.
 Turowski Mikołaj — 1613–1624.
 Rykowski Kacper — 1626–1641.
 Bogatko Walenty — 1642–1654.
 Bieykowski Paweł — 1660.

Sędzia ziemski

Mochnacki Stanisław — (-)1603.
 Oborski Zygmunt — 1603(-).
 Zawisza Franciszek — 1606–1618⁷⁰.
 Głoskowski Wojciech — ?–1624.
 Boglewski Mikołaj — 22 III 1624–1639.
 Całowański Jan — 1652–1664.

Podsędek czerski

Stanisław Górski ze Słomina — (-)1592.
 Braniewski Bernard — 1591–1604?⁷¹

⁶⁵ Spis zestawiono na podstawie laud sejmikowych czerskich. Hierarchia urzędów na podstawie VL, t. 3, s. 16.

⁶⁶ Wymieniony jako nieboszczyk, sprawował urząd do 1593 r.

⁶⁷ Prawdopodobnie podzielono starostwo czerskie i kilka wsi otrzymał ród Parysów, a sama jurysdykcja grodzka i ziemska przypadła Adamowi Mniszewskiemu. I. Gieysztorowa, *Parys Stanisław*, s. 233.

⁶⁸ Cesja urzędu nastąpiła 4 III 1621 r. A. Lipski, *Parys Adam Hieronim*, s. 226. W laudach czerskich na tym stanowisku jest wymieniany jako poseł na sejm zjazdu szlachty czerskiej na sejmiku ziemskim w dniu 31 VIII 1627 r., B PAN Kr., nr 8319, k. 69.

⁶⁹ Wymieniany w laudach czerskich na sejmiku jako poseł ziemski na sejm w dniu 27 I 1638 r. B PAN Kr., nr 8319, k. 119.

⁷⁰ A. Moniuszko (*Mazowieckie sądy*, s. 312) przesuwając okres objęcia przez niego funkcji na 1603 r., a zakończenie działalności na urzędzie sędziego określa na 1620 r.

⁷¹ Niekiedy w wersji Branecki Bernard. Według A. Moniuszki (*Mazowieckie sądy*, s. 312) pełnił urząd już w 1592 r. do 1605 r. Na tym urzędzie od 1591 r. wymieniają go S. Uruski (*Rodzina*, t. 1, s. 372) i A. Boniecki (*Herbarz*, t. 2, s. 99). Wcześniej był poborcą czerskim. Zob. *Volumina Constitutionum*, t. II, vol. 2, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 2008, s. 96.

Wojciech Olszamowski — 1616–1625.
 Całowański Jan — 1626–1652⁷².
 Boglewski Jan Remigian — 1654–1662⁷³.

Pisarz ziemski

Raciborski Mateusz — (-)1596
 Turowski Jan — 1598–1633.
 Leżeński Sędziwój — 1634–1637⁷⁴.
 Cieciszowski Grzegorz — 1638–1640.
 Rykalski Kacper — III 1641–1651(?).
 Kożuchowski Paweł — 1653⁷⁵.
 Pniewski Jan Zygmunt — 1660–1665⁷⁶.
 Boski Seweryn — od 1667.

Podpisek

Olszamowski Grzegorz — 1628.
 Bogatko Walenty — 1640.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Biblioteka PAN w Krakowie, Lauda czerskie, nr 8319.
 Czaradzki G., *Proces sądowy ziemskiego prawa koronnego z formularzem łacińskim pozwów i kondemnat*, Poznań 1640.
Lustracja dóbr królewskich województwa mazowieckiego 1565, wyd. I. Gieysztorowa, A. Żaboklicka, Warszawa 1967.
Lustracje województwa mazowieckiego XVII wieku, wyd. A. Wawrzyńczyk, cz. 2: 1660–1661, Warszawa 1989.
Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1937.
 Sarnicki S., *Statuta i metryka przywilejów koronnych językiem polskim spisane i porządkiem prawnie przyrodzonym a bardzo snadnym nowo zebrane*, Kraków 1594.
Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów kanclerstwa Jana Zamojskiego z lat 1587–1595, red. W. Krawczuk, Kraków 2001.
Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego z lat 1587–1588, red. W. Krawczuk, Kraków 2004.
Volumina Constitutionum, t. 1–3, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 1995–2010.
Volumina Legum, wyd. J. Ohryzko, t. 1–4, Petersburg 1859.

⁷² W 1652 r. awansował na sędziego ziemskiego czerskiego. S. Uruski, *Rodzina*, t. 2, s. 126.

⁷³ Lauda czerskie 23 VII 1668 r. wymieniają jako surogatora na urządzie Mikołaja Boglewskiego. B PAN Kr., Lauda czerskie, nr 8319, k. 345.

⁷⁴ W 1634 r. mianowany surogatem pisarza ziemskiego z powodu starości pisarza Jana Turowskiego. A. Boniecki, *Herbarz*, t. 14, s. 216.

⁷⁵ A. Boniecki, *Herbarz*, t. 12, s. 133.

⁷⁶ S. Uruski, *Rodzina*, t. 14, s. 107.

Opracowania

- Balzer O., *Kancelarie i akta grodzkie w wieku XVIII*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, nr 9, 1881.
- Bielecka J., *Organizacja i działalność kancelarii ziemskich i grodzkich wielkopolskich XIV–XVIII w.*, „Archeion”, t. 22, 1954.
- Boniecki A., *Herbarz Polski*, t. 2, 12, 14, Warszawa 1900–1911.
- Choińska-Mika J., *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998.
- Ciara S., *Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- Dzięgielewski J., *Parys Andrzej Hieronim* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 231.
- Gašiorowski A., *Tak zwane prawo wieczności w dawnej Polsce*, „Czasopismo-Prawno-Historyczne”, t. 22, 1970, z. 2.
- Gięsztorowa I., *Parys Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 233–234.
- Góralski Z., *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 1998.
- Gruszecki S., *Miński Stanisław* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 21, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 320–323.
- Lepszy K., Gajewski Jan [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 215.
- Lipski A., *Parys Adam Hieronim* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 226–227.
- Łosowski J., *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*, Lublin 2004.
- A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy ziemskie (1588–1648). Organizacja — funkcjonowanie — postępowanie*, Warszawa 2013.
- Niesiecki K., *Herbarz Polski*, t. 7–8, Lipsk 1841.
- Ostrowski T., *Prawo cywilne albo szczególne narodu polskiego*, t. 2, Warszawa 1784.
- Stebelski A., *Dzieje zniszczenia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie* [w:] *Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Główne Akt Dawnych*, Warszawa 1957, s. 15–28.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 1–2, 13–14, Warszawa 1904–1917.
- Wróbel-Lipowa K., *Zniszczenia i straty polskich archiwów państwowych podczas II wojny światowej i okupacji niemieckiej w Polsce*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska”, t. 46/47, 21, Sectio F, 1991/1992.

Daniel Dalecki, Outline of Czersk town and land chancellery under the Vasa rule (1587–1668)

Summary

Operation of the Czersk chancellery during the reign of the Vasa dynasty is an issue which has not yet been discussed in historiography, despite the fact that it was the first land of the Mazovian voivodship. The details of its workings are difficult to ascertain due to absence of direct sources on the subject, as the court books for nobility (*Acta Terrestria et Castrensia*) have not survived to present day. We can discuss its activities indirectly, based on instructions for local Sejmik (dietine), which for the period of Vasa reign

constitute a near-complete material. The purpose of this article is to show the principles of operation of the Czersk chancellery and the matters related to its work. It played an important role in the life of the nobility, who in the instructions of the Sejmik demanded that its functioning be improved and that new rooms be built in the Czersk castle to enhance the work of the chancellery. This proves that the nobility of Czersk attached great importance to proper preservation and security of documents, which were certified and registered in the local office and concerned mostly property matters. The trust in the office translated into entrusting social functions and honours to the chancellery officials. It is worth mentioning here that Kacper Rykalski, the deputy starost of Czersk, held the office of Speaker of the Sejmik in 1626, 1627 and 1635, and represented the Czersk Land at the Sejm twice (in 1635 and 1638). Kacper Rykalski was entrusted with treasury duties in 1629, when he was appointed as the collector of the land tax and alcohol excise tax. He must have fulfilled his duties well, as in the same year (1629) he was appointed to collect the hearth tax also. Rykalski was a member of the delegation transporting money to Lviv in 1640. The deputy starost of Czersk is one of many examples of persons who rose in the official hierarchy thanks to their administrative activity and gained the respect of the local nobility.

Słowa kluczowe: sejmik czerski, kancelaria, urzędy ziemskie, XVII wiek, sejmik, szlachta, sejm

Keywords: Czersk Sejmik (dietine), chancellery, local government offices, 17th century, sejmik (dietine), nobility, Sejm